

RAZMENA DAROVA U MREŽI SEĆANJA

(Sesilije Enger: *Majčini darovi*, prevela s norveškog Bojana Maksimović,
Albatros plus, Beograd, 2025)

U staroj kući već je vreme meni,
Jedno „Amin” glasom da prozborim.

Rajner Marija Rilke, „U staroj kući”

„Imenovanje. Dati, uzeti, imati, živeti, umreti s imenom” (Ulman, 2018: 13). U najširem, o ovome govorimo kada govorimo o autobiografskom romanu Sesilije Enger *Majčini darovi* (2013).¹ Besomučni spiskovi božićnih, rođendanskih i drugih poklona koje majka glavne junakinje pravi u periodu od 1963. do 2003. godine pokreću unakrsno pripovedanje o odnosima unutar uže i šire porodice, a najpre onima između roditelja i dece, kroz tematsko-motivske komplekse darivanja, bolesti, čežnje, prošlosti i sećanja: „Spiskovi su moja mapa ljudi koji su dolazili i odlazili iz majčinog života. Neki od njih su i dalje povezani s njom posredstvom mog života ili života moje dece” (Enger, 2025: 167). Premda smirenijim tonom od onog preovlađujućeg u romanu *Minut ćutanja*,² Sesilije Enger piše zanimljivu knjigu tradicionalističkog pripovedačkog

postupka koju treba da pročita svako ko se ne boji da zaviri u sebe i sve (ne samo mračno) što bi tamo moglo da se nađe.

Priča o majci koja se nalazi u staračkom domu jer pati od Alchajmerove bolesti okidač je za čitavo klupko različitih priča romana *Majčini darovi*. Sesilije Enger sumnja u mogućnost istinitog konstruisanja prošlosti putem sećanja. Preispitujući značenja koja bi pokloni, stvari, predmeti ili komadi nameštaja koji su se nalazili ne samo u kući njenog detinjstva, već i u kućama koje je za života imala priliku da poseti, Sesilije gradi porodično stablo koje je složenije od pukog popisa imena. Kroz prizmu upečatljivog pitanja „Zar naša kuća više ne postoji?” (2025: 9) – knjige, lampe, slike, klikeri, escajg, mu-

¹ Roman *Majčini darovi* u originalu je objavljen deset godina pre njenog romana *Minut ćutanja* (2023). Preveden je, međutim, na srpski jezik 2025. godine, dakle godinu dana po objavljenom srpskom prevodu *Minuta ćutanja*. Oba romana prevela je sa norveškog Bojana Maksimović.

² Ton Oste Petersen-Kuper, glavne junakinje i naratorke *Minuta ćutanja*, umnogome podseća na besni glas tzv. drugog talasa feminizma oličenog, recimo, u rečima Beti Fridan i Kejt Milet (v. Žeželj Kocić, Aleksandra. [2024]. „Sinkope na trakama od sunčeve svetlosti – Sesilije Enger, *Minut ćutanja*”. *Polja – Časopis za književnost i teoriju*, god. LXIX, br. 547, maj–jun, 242–246).

zičke ploče, stolnjaci, činije, garderoba, školjke, staklene figurice – postaju mnogo više od običnih predmeta. Tako, jedan junak kaže: „[...] kad pomisliš da tvoj stari ranac stoji u ormaru i da mu nedostaješ, onda mi se čini da mu možda pridodaješ malo više osobina od onoga što piše u reklamama” (2025: 166). Na izvestan način, stvari oživljavaju i povratno utiču na svoje vlasnike: „Da li je prsluk postao deo njegove vlastite priče, ili je bačen i zaboravljen?“, „Pomislila sam: šta razdvaja stvari koje s ljubavlju prihvatamo od poklona koji su nam mučni?” (2025: 17); „Ne pomišljam da je šolja živa ili na neki drugi način oduhovljena, ali deluje da su pojedine stvari ipak očuvale svoju suštinu” (2025: 46); „Pepeljara, gitara, anonimna staklena vaza. Koje se pretvaraju u male unutrašnje scene” (2025: 83):

Da, neki predmet koji je sačuvan iz tog doba, iz tog trenutka. Koji čovek može da vidi, dotakne, možda ponese u džepu. Neko konkretno sećanje. Može da se desi da sreća pri prizoru te stvari s vremenom postane još veća i konkretnija, nego ushićenje koje je prostrujalo tobom nekada pre pedeset godina? Neka stvar može zadržati taj trenutak, na neki način? (2025: 59)

Jasno je, dakle, da stvari svojom sentimentalnom vrednošću mogu da nas vrte u prošlost, da učine da prošlost iznova osetimo ili pomirišemo, uz svest da tačka iz koje je posmatramo menja kako naš doživljaj prošlosti, tako i sadašnjosti i budućnosti. Uostalom, kako da razlikujemo kojoj kategoriji sećanje pripada: da li se sećamo onog što je bilo izuzetno ili onog što je bilo uobičajeno (Ulman, 2018: 264). Svako se sećanje sastoji iz „sažimanja” – sećanje je „nekakav izbor iz mnogih događaja, bivstvo u jednom probenom izdanju” (Ćosić, 2014: 97). Sećanje nužno izvitoperava istinu proživljene stvarnosti te ne možemo biti sigurni kojoj vremenskoj ravni stvari koje smo posedovali, ili koje posedujemo, pripadaju. Naposljetku, ko je *sada* junakinjina majka, žena koja više ne liči na ženu koja je nekada postojala. Nije jednostavno odgovoriti na pitanje da li je žena koja boravi u bolničkoj sobi ispunjenoj mirisom lekova i urina ista ona koja je nekada s najvećim entuzijazmom kupovala drugima poklone, borila se za prava autistične dece, ili žustro diskutovala s mužem o životu i umetnosti.¹ Da li je život žene koja na trenutke ne prepoznaje svoju rođenu ćerku, a ni prošle ‘verzije’ sebe, isti *taj* život, ili sada govorimo o nečemu drugom. Da li je svačiji život nužno i konstrukcija lažne istorije. Da li nas preturanje po stvarima koje posedujemo samo ogoljava, ili nas pak obogaćuje/osiromašuje. Da li stvari, zapravo, *nas* poseduju, a ne mi njih. Sve su to pitanja kojima se roman *Majčini darovi* bavi.

Posebno mesto među predmetima zauzimaju fotografije: „Korisno je imati opipljive dokaze da su stari nekada bili sasvim mladi. Istovremeno te slike sadrže bolnu ili neprijatnu primesu nečeg nadmoćnog” (Enger, 2025: 28). Naravno, posmatranje fotografija oživljava sećanje i podstiče na razmišljanje. Važnije od toga, međutim, jeste to što Sesilije Enger romanom *Majčini darovi* potvrđuje jednu od teza Suzan Sontag da je fotografija „prevashodno društveni obred, odbrana od anksioznosti i oruđe moći” (Sontag,

¹ „Tu je majka, koja je nekada bila zainteresovana i puna zalaganja u gotovo svemu, koja sada sedi i tu po zuri u prazno. I tu su svi predmeti koji su živeli – i žive – zajedno sa svojim primaocima i pošiljaocima, koji nas okružuju, i koji su izmestili naše male i lične svetove” (Enger, 2025: 52).

2008: 8).² Kroz fotografije, smatra Sontag, svaka porodica konstruiše svoju „portret-hroniku”, tj. prenosivu garnituru slika koja svedoči njihovoj povezanosti (2008: 8). Fotografije omogućavaju imaginarno posedovanje prošlosti koja je nerealna, osim što im takođe pomažu da zaposednu prostor u kojem se osećaju nesigurno (2008: 9). Dok lista neki od porodičnih albuma, sećanja Sesilije Enger na izvesne ljude paradoksalno postaju zatamnjenja:

O čemu li je razmišljao tada, kada je svojim rukama starim osamdeset tri godine odvezivao vrp-cu poklona, skidao ukrasni papir, i pronašao tri srebrna klasa u jednoj kutiji, od te nepoznate dece? Da li se osećao uvažanim? Da li je klasje stavljao u staklenu čašu, ili ga je kačio na zid. (Enger, 2025: 91)

Uspomene su višestruki palimpsest – nove priče ispisujemo i preko svojih i tuđih priča. Uspomene, same, još nisu ništa, misli Rilke – vešaju se kao mokre alge na predmet koji je potonuo (2019: 16, 44). Mi im, u stvari, dajemo formu i pripisujemo značenja koja ostavljamo otvorenim i neretko ambivalentnim. Stoga, svako se sećanje čini nestvarnim, i nalik je snu. Detinjstvo Sesilije Enger obavijeno je „drhtavom, toplom izmaglicom” (Enger, 2025: 31). Višegodišnje strahovanje od majčinog odlaska i zamišljanje bezbroj scenarija oko njene smrti dovelo je do osećanja koje je iznenađuje i koje otvara „fioke sećanja” (2025: 216). I kao što je njena majka sve praznike objašnjavala citatima iz knjiga (2025: 211), tako i Sesilije Enger koristi intertekstualnost kako bi osvetlila ključne tačke osnovne pripovedne niti ovog romana.³ Među mnogim autorima koji se pominju, Rilke se izdvaja posebnom snagom, ne samo što sam moto romana čine stihovi iz njegove pesme „Dodirne dušu skoro svaka stvar”. Jedna njena prijateljica, koja je znala za majčine spis-kove, preporučila joj je knjigu pesama i članaka o stvarima upravo od Rilkea. Sesilije se u narednim redovima ogleda:

Čudno je što u detinjstvu svoja prva i najnežnija osećanja usmeravamo ka nečemu što tako nemilosrdno razvejava naše nade o uzvraćenim osećanjima. Ko zna da li to osećanje nevoljenosti, koje toliko njih doživi kasnije u životu, može da se isprati do naših doživljaja sa lutkama iz detinjstva. (2025: 94; istakla A. Ž.)⁴

² Prevodi izvoda i citata iz literature pripadaju autorki rada osim u slučajevima gde je u spisku literature naveden već dostupan prevod.

³ Neki od umetnika, uglavnom književnika i slikara, koji se u romanu *Majčini darovi* pominju: Knut Falbaken, Erik Daman, Nurdal Grig, Čarls Dikens, Agata Kristi, D. H. Lorens, Halil Džibrán, Oliver Goldsmit, Dag Sulstad, Johan Borgen, Ivar Arosenijus, Vilhelm Muberg, Selma Lagerlef, Doris Lesing, Dagfin Grenuset, Gistav Flober, August Strindberg, Laš Noren, Judžin O’Nil, Fredrik Vandrup, Jens Bjernebue.

⁴ Zanimljivo je da Rilke zauzima važno mesto u razmišljanjima glavne junakinje romana *Nespokojni* Lin Ulman. Kada ne može da razluči važno od nevažnog dok snima oca uz pomoć diktafona za njihovu zajedničku buduću knjigu, ona se seća Rilkeove rečenice: „Anđeli (priča se) često ne znaju da li hode među živima ili mrtvacima” (Ulman, 2018: 75). Citat iz *Zapisa Maltea Lauridsa Brigea* pominje u trenutku kada kupac očeve kuće razgleda nameštaj: „O, noći bez predmeta” (2018: 253).

To osećanje nevoljenosti nalazi se u osnovi Sesilijine čežnje za majkom: i one dublje, simboličke, ali i one prouzrokovane mnogobrojnim trenucima kada je majka napuštala i ostavljala drugima da je čuvaju. Takođe, Sesilije sluti da je čežnja ono što je gonilo nje-nu majku da zapisuje sve poklone:

Čežnja možda nije povezana samo sa uspomenama, onim koje se pojavljuju s vremena na vreme, pri prizoru određenog predmeta, filma ili zvuka pesme, mirisa. Pomišljam, možda je čežnja uvek prisutna Da li je majka zato ponavljala sve te izreke iz detinjstva Smišljala priče o svojim roditeljima. Da li je zato zapisivala sve poklone Ništa nije bacila. Ili je objašnjenje naprosto to da nije htela da daruje iste poklone dve godine zaredom. (2025: 18)

Važno mesto u romanu zauzima „Ogled o daru” (1925) francuskog antropologa Marsela Mosa, i njegovo tumačenje darivanja poklona. Pokloni su, smatra Mos, naizgled dobrovoljni, ali su zapravo obavezujući i usmereni na korist. Socijalna davanja su gotovo uvek zaodenuta u obličje poklona, poklona koji se velikodušno nudi čak i kad gest koji prati transakciju nije ništa drugo do fikcija. Mos darivanje naziva formalizmom i društvenom konstrukcijom, dok oni koji daruju ili primaju poklone ulaze u mrežu rituala. Dakle, moć je sadržana u samom daru ili predmetu koji se uručuje. Primljeni, razmenjeni poklon ima moć obavezivanja zato što primljena stvar nije mrtva stvar (2025: 47–49). Ukoliko maniju zapisivanja poklona posmatramo kroz ovu prizmu, pobuda majke Sesilije Enger postaje ukaljano, tj. utemeljena na kalkulacijama.⁵ Ipak, Sesilije razmišlja o poklanjanju i na ovaj način: „Poklon, koji može biti suprotno od posedovanja. Poklon, kao iskupljenje. Poklon, kao svetlost, živo telo, sâm preduslov života” (2025: 108). Pokloni su se „isprepletali sa životom” (2025: 44) do te mere da se osećanja koja su oni izazvali ne smanjuju njihovim uklanjanjem. Glavna junakinja romana *Majčini darovi* postaje toliko zaokupljena majčinim spiskovima da poklon u njenom shvatanju stvari postaje religijski ili erotizovani predmet: „Kliženje kažiprsta niz spisak poklona iz sedamdesetih godina istovetno je nizanju perli priča na jednu beskrajnu strunu, brojanicu koja se premeće po prstima do kraja života” (2025: 110).

Darivanje je uvezano sa gubitkom, i to na način na koji o tome progovara Rajner Marija Rilke:

Da li ste ikada razmišljali šta znači izgubiti nešto? To nije samo negacija tog drugog, darežljivog trenutka koji je ispunio vaše očekivanje koje niste ni znali da imate. Jer između tog trenutka i gubitka uvek se nalazi ono što zovemo – premda, priznajem, nezgrapno – posedovanje. Gubitak, koliko god se to okrutnim činilo, nema moć nad posedovanjem. Mogli bismo da kažemo da gubitak dovršava posedovanje; on ga afirmiše; ali, naposletku, on je drugo sticanje, potpuno unutrašnje ovoga puta, i mnogo intenzivnije. (2017: 43)

⁵ U *Fragmentima ljubavnog govora*, Rolan Bart govori o poklonu kao sredstvu odmeravanja snaga. Kada nam neko poklanja više, kao da misli da će na taj način zagospodariti nama. Poklon, a naročito ljubavni poklon, jeste dodir, čulnost. Predmet koji poklanjamo ima smisao i značenje koji daleko premašuju oslovljavanje sadržano u tom predmetu (v. Bart, 2015: 100–104).

Sesilije Enger i ostali likovi romana *Majčini darovi* susreću se sa gubitkom koji se javlja u obliku bolesti, zaboravnosti, zbunjenosti, očajanja, prevare, nostalgije, nedostatka ljubavi ili sreće. Da bi se pisalo o stvarnim osobama potrebno je učiniti ih fiktivnim (Ulman, 2018: 247). Upravo je to učinila Sesilije Enger u *portret-hronici* njene porodice koja pokazuje svu složenost ne samo međuljudskih odnosa, već i našu zavisnost od sećanja, uspomena i zgusnutog pamćenja.

IZVORI:

- Rilke, Rajner Marija. (2014). *Iskustvo tišine*. (Bojan Belić, prev.). Beograd: Paideia.
- Bart, Rolan. (2015). *Fragmenti ljubavnog govora*. (Goran Bojović, prev.). Loznica: Karpos.
- Ćosić, Bora. (2014). *Nulta zemlja*. Zrenjanin; Novi Sad: Agora.
- Enger, Sesilija. (2024). *Minut ćutanja*. (Bojana Maksimović, prev.). Beograd: Albatros plus.
- Enger, Sesilija. (2025). *Majčini darovi*. (Bojana Maksimović, prev.). Beograd: Albatros plus.
- Rilke, Rainer Maria. (2017). *Letters to a Young Painter*. (Damion Searls, trans.). New York: David Zwirner Books.
- Rilke, Rajner Marija. (2019). *Zapisi Maltea Lauridsa Brigea*. (Oto Šolc, prev.). Beograd: Rad.
- Sontag, Susan. (2008). *On Photography*. London: Penguin Books.
- Ulman, Lin. (2018). *Nespokojni*. (Radoš Kosović, prev.). Beograd: Geopoetika izdavaštvo.